

THE CONCEPT OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL COMPETENCE ITS SPECIFIC CHARACTERISTICS

Ruzmatov Abduvoxid Abduqahhorovich

He is a 2nd year master's student at the Kokand State Pedagogical Institute

Annotation: Pedagogical competence is considered as a factor in ensuring the quality of teaching. Today it is important to study the criteria for determining the competence of a teacher. The article introduces the concepts of competence and competency, the similarities and differences between them. The types of professional pedagogical competencies are defined. The stages of formation of pedagogical competence are described.

Keywords: Competence, competency, professionalism, strategy, professional pedagogical competencies, benchmarking criteria.

PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK KOMPETENTLIK TUSHUNCHASI UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ruzmatov Abduvoxid Abduqahhorovich

Qo'qon davlat Pedagogika instituti 2- bosqich magistranti

Annotatsiya. Pedagogik kompetentlik o'qituvchilik faoliyatini sifatli tashkil etilishini ta'minlovchi omil sifatida haraladi. Bugunda o'qituvchining kompetentligi qaysi mezonlar bilan belgilanishin o'rganish muxim bo'lmoqda. Maqolada kompetensiya va kompetentlik tushunchalari, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar ko'rsatib berilgan. Kasbiy pedagogik kompetensiyalarning turlari izoqlangan. Pedagogik kompetentlik shakllanish bosqichlari tavsiflab berilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, kompetensiya, professionallik, strategiya, kasbiy pedagogik kompetensiyalar, etalonga mos mezonlar.

O'zbekiston mustaqilligi yillarida ta'lim tizimining barcha bug'inlari, shu jumladan, ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini isloh qilish borasida muhim ishlar amalga oshirildi. Darhaqiqat, doimo yangilikka intilib yashaydigan, o'z kasbiy salohiyatini oshirish uchun intiladigan, zamon bilan hamnafas bo'lib yashaydigan, jahon ilg'or tajribalaridan keng foydalanidigan, millat, xalq, o'z jamoasi manfaatlarini har tomonlama muhofaza eta oladigan kadrlar, shuningdek pedagog kadrlar jamiyat ravnaqini ta'minlashga qodirdir.

Zamonaviy jamiyat ta'lim tizimi oldiga yuqori malakali, intiluvchan, raqobatbardosh, tashabbuskor, ma'naviy va jismoniy soqlom shaxslarni tarbiyalab berish talabini qo'ymoqda. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida "yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, oliy ta'lim muassasalarida kompetentli ilmiy pedagogik kadrlar zaqirasini yaratish" vazifasi belgilandi[1].

Kompetentli pedagog - u kim? Uning shakllanish jarayoni qanday kechadi kabi savollar tug'iladi. Shu nuqtai nazardan "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalar mazmun mohiyatini aniqlashimiz muhimdir.

Ma'lumki, Abu Ali Ibn Sino dunyoda tibbiyot fanining asoschilaridan biri sifatida mashhurdir. Lekin uning inson ruhiyati va jismoniy uyg'unligi, insonni bir butunlikda o'rganish ta'limoti yetarli o'rganilmagan. U «yaxshi va yomon xulqning hammasi sharoit va tarbiya, odatlanish natijasida vujudga keladi». Inson muloqatda samimiylilik, nutq tovushi, ovoz ohangi kabi ta'sir vositalarini ruhshunos sifatida ifodalaydi. «Tabiatning insonlarga in'om etgan yana biri oliy fazilat inson nutqidir. Inson o'zining ana shu nutqidagi tovush ohanglari orqali o'z ifodalarini izhor etadi»-deb yozadi.

Har qanday o'qituvchi ham "kompetentlik" nimani anglatishini va u "kompetensiya"dan nimasi bilan farq qilishini bilavermaydi. "Kompetentlik" tushunchasi pedagogning ma'lumoti, ko'nikmasi, qobiliyati va tajribasini o'z ichiga oladi. Boshqacha aytganda, uning ma'lum bir ish turini bajarish qobiliyati hisoblanadi.

Aslida, ikkala atama o'xshashdir. Kompetensiya bilimlarning umumiyligi va ularning odamlarda mavjudligini anglatadi, kompetentlik - bu bilimlarni ish jarayonida ishlatish darajasini anglatadi.

Kompetensiyalar ta'rifiga bir qancha yondashuvlar mavjud:

Amerikancha yondashuvda kompetensiyalar xodimlarning xulq-atvori namunasi sifatida ko'rib chiqiladi. Agar xodim zarur ko'nikma va bilimlarga ega bo'lsa, yaxshi natijalarni namoyish etadi.

Yevropacha yondashuvda kompetensiyalar ish vazifalari va kutilgan ish natijalarining tavsifi, ya'ni qabul qilingan standartlarga muvofiq harakat qilish qobiliyati sifatida ko'riladi[3].

Vazirlar Maqkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son harori bilan tasdiqlangan Umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim Standartida kompetensiya tushunchasiga mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati sifatida ta'riflangan[2].

Funksiyalarni to'g'ri bajarish uchun pedagog kompetentlik va kompetensiya tushunchasini bilishi, har tomonlama rivojlanib, kasbiy o'sishi uchun qaysi yo'nalishda harakatlanishini bilishi kerak.

Professionallik va kompetentlik bir-biriga o'xshash bo'lsada, har xil ma'noga ega bo'lgan atamalardir. Professionallik deganda nafaqat ma'lum bilimlar, balki mehnatga bo'lgan munosabat, ishning o'ziga xos xususiyatlari tushuniladi. Rivojlangan kompetensiyalar darhol seziladi, chunki professional pedagog o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi, muayyan maqsad va natijalarga erishishga intiladi, ishchan qadriyatlar ishlab chiharadi va bular odatda ish jarayonining standartiga mos keladi. Kompetentlik esa biroz murakkab mazmunga ega, sababi, nafaqat bilimlarning mavjudligini, balki shu bilan birga ularni qo'llash qobiliyatini ham taqozo etadi. Kompetentlik faqat keng qamrovli baholash va kuzatish paytida aniqlanishi mumkin.

Professionallik va kompetentlik tushunchalari umumiy xususiyatlarga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, har doim ham belgilangan talablar va standartlarga to'liq mos keladigan odamlar chinakam professionallar bo'lavermaydi, sabab, ba'zilar bilimlarni amalda qanday qo'llashni bilishmaydi, demak, bunday pedagogik faoliyat samarasiz bo'lib qolaveradi. Kasbiy pedagogik kompetensiyalarni alohida turlarga ajratish maqsadga muvofiqdir:

Maxsus pedagogik kompetensiya - pedagogik faoliyatni zarur darajada amalga oshirish uchun yetarli ma'lumotga ega bo'lish. Bundan tashqari, pedagogning o'z kasbiy darajasini munosib baholay olishi va mutaxassis sifatida o'z rivojlanishini belgilash qobiliyati ushbu turga bog'liq.

Ijtimoiy pedagogik kompetensiya - ijtimoiy vakolat darajasi pedagogning hamkasblari bilan munosabatlarni samarali qurishi, birgalikdagi harakatlarni rejalashtirish qobiliyatini belgilaydi. Samarali aloqa ko'nikmalari, pedagogik madaniyat va ish natijalari uchun javobgarlik - bularning barchasi ijtimoiy pedagogik kompetensiya tushunchasiga kiritilgan.

Shaxsiy pedagogik kompetensiya - bu pedagogik ishni oqilona tashkil etish qobiliyati bo'lib, vaqtni boshqarish, shaxsiy o'sishga intilish uning asosiy tarkibiy qismlaridir. Shaxsiy pedagogik kompetensiyaning yuqori darajasi ega bo'lgan ishchilar charchashga kamroq moyil, vaqt bosimida ishlashga qodir.

Kompetensiyaning har bir turi ko'nikmalar, bilimlar, ko'nikmalar to'plamini o'z ichiga oladi. Pedagoglarda ular turli darajalarda namoyon bo'ladi. Xizmat vazifalarini bajarishda uning xatti-harakatlari ko'rsatkichlariga e'tibor berib, u yoki boshqa kompetensiyalar qanday rivojlanganligini aniqlash mumkin.

Kompetentlik qanday shakllanadi? O'qituvchining kompetentligini shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta'limdir. Kelajakda amaliyotda olingan bilim va ko'nikmalar boshlang'ich kompetensiya darajasini to'ldiradi. Bularning barchasi formula shaklida taqdim etilishi mumkin: Kompetentlik = Bilaman + Qila olaman + Istayman + Men qilaman.

Kasbiy kompetensiyani shakllantirish bosqichma-bosqich va doimiy tarzda amalga oshiriladigan jarayondir. Uni quyidagi bosqichlarga bo'lishimiz mumkin:

Maxsus ma'lumot olish.

Amaliy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish.

Malaka oshirish, maxsus kurs va treninglardan o'tish.

Kasbiy tajribaga ega bo'lish.

O'z sohasida professionallikka erishish.

Tajriba to'plash, yangi bilim va ko'nikmalarni egallash bilan pedagogning kompetentligi yaxshilanadi.

Jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan pedagogning shaxsiy xususiyatlariga bog'liq. Pedagog yaxshi ishlashini qanday qilib tez va mustaqil ravishda tekshirish mumkin? Muvofiqlikni qanday baholash kerak? Pedagoglarning kompetentligini baholash quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lgan tizimdir:

pedagoglarning malaka darajasi - baholash uchun etalonga mos mezonlar ishlatiladi;
 mehnat unumdorligi va ish sifati;
 shaxsiy xususiyatlarning ta'lim yo'nalishiga muvofiqligi;
 qo'shimcha ko'nikmalar mavjudligi;
 shaxsiy o'sish va kasbiy rivojlanish istagi.

Pedagoglarning kompetentligini baholashda xatti-harakatlarning ko'rsatkichlariga tayanib ish tutish samaralidir. Aynan shu narsa kompetensiya va kompetentlik orasidagi farqlar nimani anglatishini aniq ko'rsatib beradi. Mutaxassislarning malakasini baholash muntazam, mustaqil, maqsadli, shaffof, aniq mezonlarga ega bo'lishi kerak.

Kompetentlik nima ekanligini tushungandan so'ng, uning darajalarini aniqlash qiyinchilik tug'dirmaydi. Kompetentlik modelini yaratish bo'yicha quyidagi algoritmnı taklif etishimiz mumkin:

bosqich – lavozim yo'riknomasini ishlab chiqish. Ushbu bosqichda lavozim uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar turlarini aniq ko'rsatish muhimdir.

bosqich – tekshirish sur'atini aniqlash. Bu ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlariga va kadrlar almashinuviga bog'liq.

bosqich – har bir o'rin uchun taqqoslash asosida sinov yoki imtihonni o'tkazish tartibini tasdiqlash.

bosqich – sinov yoki imtihondan o'tish.

bosqich – ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni tizimga keltirish.

bosqich – baholash natijalari to'g'risida qaror qabul qilish: qo'shimcha o'qishga yuborish, boshqa lavozimga o'tish, ishdan bo'shatish.

bosqich – hisobot davrida ta'lim muassasasining vakolati va ishini baholash samaradorligini yakuniy tahlilini qilish.

bosqich – xavf-xatar va to'siqlar bo'yicha ish namunasini to'liq ishlab chiqish. Xususiyl yoki asosiy kompetensiyalarga ega bo'lish uchun qanday vakolatlariga ega bo'lish har qanday ishda qo'llanilishi kerak. Ular ta'lim muassasaning qadriyatlariga bog'liq: strategiya, axloq kodeksi.

Shaxsiy samaradorlik kompetensiyalari pedagogning shaxsiy fazilatları bilan birga o'z ichiga quyidagılarnı oladı:

yetuklik, o'sishga intilish, masalan, kasbiy qadriyatlarnı izlash, ijodiy qobiliyat;

yetarli darajada o'zini o'zi anglash va o'ziga ishonch;

moslashuvchanlik, o'zgartirish istagi;

ish etiketini bilish;

stressga qarshi o'z-o'zini boshqarish;

imidj.

Pedagoglarning boshqaruv kompetentligi sifatida jamoaviy ish, rahbarlik, hamkorlik, murabbiylik, rasmiy vakolatlardan foydalanish kabi mezonlar ko'rsatadi.

Taklifimiz, kompetentlik talablariga javob bermaydigan har bir pedagogni qo'shimcha mashg'ulotlarga yuborib, ta'lim muassasasi faoliyatiga asoslangan treninglar o'tkazish maqsadga muvofiqdir, ya'ni pedagoglarni rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa shuki, kompetentlikni shakllantirish bosqichma-bosqich va uzluksiz jarayondir. U oliy ta'lim muassasasida boshlanadi va ish joyida tajribali ustozlar nazorati ostida davom etadi. Shuni unutmash kerakki, yuqori kasbiy kompetentlik nafaqat bilim darajasi, balki xodimning amaliy ko'nikmalari, tajribasi va shaxsiy fazilatları hamdir.

Adabiyotlar

1. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar Strategiyasi to'g'risida" 2017 yil 7 fevrvldagi PF-4947-sonli farmoni.
2. Jabborova Onaxon Mannopovna, & Ismoilova Dilafruz Muhiddinovna. (2020, May). Optimization of primary education. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1229-1232.
3. Jabborova Onaxon Mannopovna, Jumanova Fatima Uralovna, & Mahkamova Shohida Rahmatullayevna. (2020). Formation of Artistic Perception of Future Teachers. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(4), 4087-4095.
4. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-qunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida

-
- O'zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. 2017 yil 6 aprel, 187-son.
5. Тожибоева, Г. Р. (2020). Психолого-педагогическая компетентность учителя начальных классов. *Science and World*, 1(77), 32-33.
 6. Avlaev Orif Umirovich, & Abdujalilova Shoir Abdumajitovna. (2020). The Role of Social Intelligence in Personality Maturity. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(4), 3983-3991.
 7. Эрназарова Г. О., & Исламова М. III. (2019). Совершенствование подготовки к профессии учащихся профессиональных колледжей на основе акмеологического подхода. *Pedagogy & Psychology Theory and practice International Scientific Journal*, 6(26), 52-55.
 8. Mamadaliev, K. R., Jabborova, O. M., Umarova, Z. A., & Abdullayeva, B. P. (2020). Creation of a New Generation of Teaching Literature-A Requirement of Modernity. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24, 612-619.
 9. Sergeyeva, E. (2020). Artistic Identity of L. Solovyov's Novel "The Tale of Khodzha Nasreddin". *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 8(6).
 10. Saydakhmetova, D. (2020). Teaching Russian as a Foreign Language Through Stories. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(5), 75-78.